

ЩОДО КОНЦЕПЦІЇ ПРЕЗУМПЦІЇ ВИНИ (на матеріалі конституційного звернення Верховного суду України)

Наукові праці МАУП, 2010, вип. 4(27), с. 124–126

Компаративно розглядається проблема презумпційності винуватості суб'єкта правовідносин в адміністративному, трудовому, кримінальному та цивільному праві.

26 березня 2010 р. Верховний суд України звернувся до Конституційного суду України з поданням щодо конституційності положень Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвідомчості справ, пов'язаних із соціальними виплатами” від 18 лютого 2010 р. № 1691-VI.

“Лише в адміністративному виді судового процесу, — зазначається у поданні, — реалізовано **концепцію презумпції вини** (виділено — *авт.*) суб'єкта владних повноважень при виникненні спірних судових правовідносин у зв'язку із захистом громадянином своїх прав та інтересів у публічно-владній сфері” [1].

Зважаючи на зазначене, в інших видах судового процесу суб'єкт владних повноважень не має презумпції вини. Очевидно, що це не є особливістю зазначеного суб'єкта як сторони судового процесу. Наявність або ж відсутність такого наперед заданого юридичного ставлення до сторони судового процесу визначається особливістю певного виду правовідносин.

Відтак презумпцію винуватості/невинуватості можна обрати матерією порівняння різних видів правовідносин.

У трудовому праві реалізована презумпція винуватості в майже чистому вигляді. Роботодавець чинить на свій розсуд; кожне його розпорядче рішення, що встановлює провину робітника, негайно набуває статусу чинного, і втрачає такий статус лише тоді, коли робітник доведе зворотнє. Тобто, доведення робітником своєї невинуватості означає презумпційність його вини. Рудиментарною особливістю зали-

шається роль профспілки: позаяк робітника не можна звільнити без її згоди. Це свідчить про те, що роботодавець певним чином мусить довести профспілці провину робітника.

На протилежній логічній стороні потрапляємо у царину кримінального права, де цілковито панує презумпція невинуватості, що є логічним наслідком апріорної презумпції винуватості людини як егоїстичної атомарної одиниці системи суспільних відносин (*bellum omnium contra omnes*). Презумпція невинуватості є своєрідною компенсацією за заподіяну людській істоті “моральну шкоду”, адже кримінальне право звертається до людини як до потенціального злочинця.

Цивільне право є формою паритету винуватості/невинуватості. Презумпція правомірності правочину означає, що фізичні та юридичні особи мають повну свободу чинити дії, спрямовані на набуття, зміну або припинення їхніх цивільних прав та обов'язків (свобода договору та свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом). Визнання правочину недійсним або нікчемним відбувається у цивільному процесі, де сторони мають абсолютно рівні права та обов'язки.

Розглядаючи ситуацію правового спору між громадянином і суб'єктом владних повноважень, який (спір) відбувається за правилами цивільного процесуального судочинства, Верховний суд підкреслює рівність прав сторін. Відтак суб'єкт владних повноважень може чинити на свій розсуд, а громадянин має доводити свою правоту. Наприклад, документи та інші матеріали, що засвідчують порушення владним суб'єктом прав чи

законних інтересів громадянина, останній може отримати лише у порядку, передбаченому ст. 137 ЦПК України [3], тоді як в адміністративному судочинстві суб'єкт владних повноважень апріорно зобов'язаний надати всі наявні у нього документи та матеріали, які можуть бути використані як докази у справі (ст. 71 КАС України [2]). Звідси робиться висновок про **фактичну** беззахисність громадянина. Зазначена фактичність (у протилежність теоретичності) беззахисності визначається презумпцією правомірності дій сторони цивільного процесу, тобто, презумпцією невинуватості.

Верховний суд справедливо вказує на “радикальну зміну процедури доказування”, яка зумовлена зміною типу судочинства з адміністративного на цивільне. Презумпція винуватості суб'єкта владних повноважень визначає його обов'язок доказування невинуватості, якщо владний суб'єкт заперечує проти позову. Натомість презумпція правомірності дій такого суб'єкта, якщо розглядати їх у царині цивільного судочинства, визначає покладання обов'язку доказування неправомірності таких дій на громадянина. Оскільки громадянин *звимувачує* суб'єкт владних повноважень у порушенні закону, то останній **фактично** набуває переваги презумпції невинуватості, що значно перевищує його права рівноправної сторони судового процесу, встановлені цивільним процесуальним законодавством.

Радикальна зміна процедури доказування є способом гармонізації стосунків громадянина як учасника суспільного договору з державою, або ж, іншими словами, громадянина із суб'єктом сили. Гармонізація полягає у знаходженні “золотої середини” презумпціальності винуватості/невинуватості між “крайнощами” трудового і кримінального права. Дійсно, виконуючи свою роль у суспільному договорі, суб'єкти владних повноважень, як органи державної влади, чинять на свій розсуд, і їхні розпорядчі рішення набувають чинності негайно (як в трудовому праві), але у випадку вчинення громадянином позову проти цих рішень мусять доводити свою правоту (як у праві кримінальному); обов'язок доказування з громадянина знімається. (Зазначимо, що в тій частині суспільного договору, яка визначає розподіл влади між суб'єктами сили, можлива подальша гармонізація: призупинення дії акту виконавчої влади при наявності звернення до суду іншого суб'єкта державної влади.)

Особливу увагу у зверненні приділено процедурі апеляційного та касаційного оскарження.

Справедливо вказуючи на те, що “оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядку є реалізацією особою права на судовий захист, визначеного ст. 55 Основного Закону України”, Верховний суд тим не менш обмежується лише гіпотетичними обмеженнями права на оскарження, які виникають через банальну обмеженість фінансування судових установ: при передачі справ “із соціальних правовідносин на апеляційний та касаційний розгляд відповідно до судових палат у цивільних справах апеляційних загальних судів та Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України без одночасного збільшення кількості суддів у них значна кількість громадян України на тривалий період буде взагалі обмежена в можливості реалізації свого конституційного права на судовий захист на стадіях апеляційного та касаційного перегляду”.

Автори конституційного подання не згадують тут категоричні, так би мовити, обмеження у праві громадянина, що виникають при зміні виду судового процесу з адміністративного на цивільний.

Загальним принципом оскарження судового рішення є звуження обсягу матерії оскарження при збереженні форми останнього. І в цивільному, і в адміністративному судочинстві апеляційний розгляд відбувається за правилами, встановленими для розгляду справи судом першої інстанції, з відповідними винятками і доповненнями, що впливають з особливостей апеляційного оскарження (відповідно, ст. 196 КАС України [2] і ст. 304 ЦПК України [3]).

Цей принцип зберігається в адміністративному судочинстві і зазнає цілковитої зміни у цивільному процесі. Якщо в першому можливою перешкодою для відкриття касаційного провадження є лише форма подання скарги, і за відсутності порушень відповідних процесуальних норм (загальних для першого, апеляційного та касаційного розгляду) суддя-доповідач відкриває касаційне провадження (ст. 214 КАС України), то п. 5 ст. 328 ЦПК України встановлює змістовні перешкоди для відкриття касаційного провадження. Фактично, суттєвий розгляд справи відбувається до розгляду справи по суті.

Зазначені відмінності спостерігаються і в порядку розгляду справи. Адміністративне судочинство зберігає визначальну для принципу оскарження норму “касаційний розгляд здійснюється ...за правилами розгляду справи судом першої інстанції з урахуванням особливостей...”

(ст. 221 КАС України), тоді як цивільне судочинство суттєво обмежує право на оскарження, встановлюючи: “у касаційному порядку справа розглядається ...без повідомлення осіб, які беруть участь у справі” (ст. 333 ЦПК України).

Такі відмінності можна розглядати як похідну від відмінностей у презумпціальному статусі сторін судового процесу. Презумпція правомірності цивільного правочину має своїм наслідком суттєве обмеження можливості оскарження. І навпаки, презумпція вини суб'єкта владних повноважень вимагає запровадження максимально широкої можливості оскарження його дій чи бездіяльності.

Література

1. Конституційне подання Верховного суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвідомчості справ, пов'язаних із соціальними виплатами” від 18 лютого 2010 р. № 1691-VI. — <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/754E459EAD4D4155C22576F20032408E?opendocument>
2. Кодекс адміністративного судочинства України. Аналіз судової практики / За ред. О. М. Пасенюка. — К.: Істина, 2010. — 360 с.
3. Цивільний процесуальний кодекс України. — К.: Алерта, 2010. — 128 с.

На матеріалі конституційного звернення Верховного суду України показано, що реалізація поняття презумпції винуватості має ступінь залежно від виду правовідносин. Найповніше зазначена реалізація відбувається у трудовому праві і повністю зникає у кримінальному: презумпція невинуватості у кримінальному праві є логічним наслідком апріорної презумпції винуватості людини як егоїстичної атомарної одиниці системи суспільних відносин. Цивільне право слід розглядати як паритет винуватості/невинуватості, а адміністративне — як спосіб гармонізації стосунків громадянина із суб'єктом владних повноважень.

На матеріалі конституційного звернення Верховного суду України показано, що реалізація поняття презумпції вини має ступінь в залежності від виду правоотношень. Наиболее полно указанная реализация происходит в трудовом праве и полностью исчезает в уголовном праве: презумпция невинности в уголовном праве является логическим следствием презумпции вины человека как эгоистической атомарной единицы системы общественных отношений. Гражданское право следует рассматривать как паритет виновности/невиновности, а административное — как способ гармонизации отношений гражданина с субъектом властных полномочий.

On a material of Supreme court of Ukraine constitutional reference it is shown that realisation of presumption of guilty concept has degree depending on a kind of right relations. The most specified realisation occurs in the labour right and completely disappears in criminal law: Presumption of innocence in criminal law is logic consequence of presumption of guilty of person regarding as an egoistical atomic unit of a system of public relations. The civil law should be considered as parity of guilty/innocence, and administrative — as a way of harmonisation of “citizen — subject of power” relations.

Надійшла 8 листопада 2010 р.